

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

МАРЧУК МИКОЛА ІВАНОВИЧ

УДК 342.5(438)

ДЕРЖАВНИЙ ЛАД РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук**

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному університеті внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий консультант:

доктор юридичних наук, професор

Серьогін Віталій Олександрович,

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
професор кафедри конституційного і муніципального права

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Бисага Юрій Михайлович,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
завідувач кафедри конституційного права та порівняльного правознавства

доктор юридичних наук, доцент,

заслужений юрист України

Шатіло Володимир Анатолійович,

Київський національний лінгвістичний університет,
завідувач кафедри права

доктор юридичних наук, професор

Васильченко Оксана Петрівна,

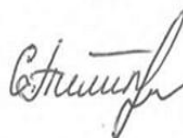
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
професор кафедри конституційного права

Захист відбудеться «23» жовтня 2020 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.007.04 у Національній академії внутрішніх справ за адресою:
03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх
справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий «23» вересня 2020 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

С. А. Пилипенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Потреба не лише досягнення, але й постійного підтримання відповідності інституційного та функціонального розвитку Української держави динаміці сучасних світових процесів, ставить перед наукою конституційного права нові задачі, що має наслідком оновлення дослідницьких пріоритетів та пошук належного методологічного інструментарію. За таких обставин особливої важливості та актуальності набувають дослідження усіх системних чинників сучасного державотворення, заснованого на концепції правової демократії. Водночас, сьогодні в Україні триває пошук власної концепції державницького розвитку, що передбачає не лише реформування різних сфер суспільного життя з метою зміцнення наявних демократичних інститутів, але й зумовлює потребу оптимізації, чи навіть зміни існуючої моделі державного ладу.

Для належного осмислення багатоаспектності й багатовимірності конституційно-правової матерії державного ладу українськими науковцями може і повинен бути використаний зарубіжний досвід політичної діяльності, відображений у законодавстві та юридичній літературі, зокрема у порівняльних дослідженнях. З огляду на це особливу увагу привертає до себе потреба дослідження державного ладу Республіки Польща як держави, що мала багато спільного з Україною у процесі становлення її державницьких традицій, які стали основою її сучасного державного ладу. Підсилює таку потребу і той факт, що Республіка Польща на сьогодні є одним із найбільш удалих зразків європейського державотворення, чому сприяла, зокрема, й рецепція польською наукою конституційного права правових підходів, характерних для німецької та французької конституційно-правових доктрин, а також здійснення ґрунтовних, виключно польських наукових та практичних напрацювань у досліджуваній сфері.

У сучасний період проблематика державного ладу Республіки Польща поєднує напрацювання представників різних наукових напрямів та шкіл, що органічно пов'язані між собою й доповнюють одне одного. Це наукові роботи філософського, історичного, юридичного, політологічного, соціологічного спрямування тощо.

У межах юридичної, зокрема конституційно-правової, науки тим або іншим аспектам державного ладу Республіки Польща було присвячено багато розрізнених за тематикою робіт, спрямованих на вирішення хоча і важливих, проте вузько спрямованих наукових завдань. Так, проблеми дослідження окремих теоретичних аспектів державного ладу, аналізу його елементів та простеження взаємозв'язку з іншими правовими категоріями поставали предметом наукового пошуку таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як Б. Банащак, С. Божик, О. Васильченко, П. Вінчорек, Л. Гарліцький, А. Гжесковяк, М. Гульчинський, Л. Дзевецка-Бокун, Д. Дудек, К. Екхарт, М. Зелінський, М. Карпюк, Є. Кучинський, П. Май, К. Нізіол, В. Парух, А. Пулло, П. Сарнецький, К. Сікора, В. Скішдло, Т. Сломка, В. Соколевіч, В. Шатіло та ін. Проблематиці трансформації державного ладу Польщі в процесі еволюції її державності присвятили свої дослідження О. Аркуша, Л. Бальцеровіч, О. Білянський, А. Войнаровський, Ю. Геровський, Є. Ейслер, Ф. Зуєв, В. Комарніцький, М. Коялович, П. Кроль, В. Кульчицький, Б. Мельниченко, В. Менджецький, М. Мудрий, С. Плевак, М. Петржак, М. Старнавська, О. Турчак,

Я. Чубатий, В. Футала, О. Ярмиш тощо. Вагомий внесок у дослідження сучасних проблем державного устрою Республіки Польща внесли М. Баймуратов, Ю. Бисага, С. Болдижар, В. Борденюк, О. Бориславська, Д. Вечоркевіч-Кіта, К. Войтишек, І. Врублевська, Є. Гайданка, К. Граєвський, В. Грובה, Р. Демчишак, Д. Джос, Н. Камінська, Т. Карозерс, М. Кельман, М. Корделя, М. Ларін, У. Малек, В. Маринів, О. Марцеляк, Л. Моравський, М. Моравецький, О. Новиков, Т. Семигіна, С. Серьогіна, А. Світлична, З. Сірик, Т. Срібна, Є. Стемпель, П. Стецюк, В. Шамрай, В. Шаповал, П. Шевчук, Ю. Шемшученко, Є. Яскерня та ін.

Праці вказаних учених слід вважати вагомим кроком на шляху до всебічного розуміння природи державного ладу сучасної держави. Водночас концептуалізація державного ладу Республіки Польща в межах науки конституційного права через формування відповідної цілісної моделі дотепер запропонована не була.

Поза увагою також залишено системну класифікацію засад державного ладу Республіки Польща та особливості їх практичної реалізації; конституційно-правовий статус вищих органів державної влади Республіки Польща та природу системно-структурних зв'язків між ними; особливості сучасної територіальної організації влади в Республіці Польща; конституційно-правовий статус центральних і місцевих органів виконавчої влади Республіки Польща; територіальну організацію судових і правоохоронних органів Республіки Польща. Фрагментарно висвітленою є й проблематика територіального самоврядування Республіки Польща з огляду на відсутність ґрунтовних наукових напрацювань у сфері муніципально-владного дуалізму.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015, Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р., а також відповідно до Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 16 березня 2015 р. № 275, Пріоритетних напрямів наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на 2016–2019 рр., схвалених Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ 23 лютого 2016 р. (протокол № 2), комплексних науково-дослідних тем Харківського національного університету внутрішніх справ «Законотворча та законодавча діяльність в Україні» (державний реєстраційний номер 0113U008189) і «Правоохоронна функція української держави» (державний реєстраційний номер 0113U00819).

Тема дисертації затверджена Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ 31 серпня 2012 року (протокол № 7).

Мета і задачі дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу наявних наукових підходів, чинного законодавства Республіки Польща та практики їх реалізації визначити сутність і особливості організації державного ладу Республіки Польща, шляхи його вдосконалення та можливості використання в Україні польського досвіду конституційного моделювання державного ладу.

Досягнення вказаної мети безпосередньо детермінує комплексне розв'язання багатьох взаємопов'язаних між собою дослідницьких *задач*:

- комплексно представити стан польської конституційно-правової доктрини з проблем державного ладу Республіки Польща;
- систематизувати й всебічно охарактеризувати засади державного ладу Республіки Польща;
- розкрити особливості Республіки Польща як демократичної, правової, соціальної держави;
- визначити специфіку форми Польської держави за чинною Конституцією 1997 року;
- виявити особливості реалізації конституційного принципу поділу влади в Республіці Польща;
- з'ясувати особливості конституційно-правового статусу вищих органів державної влади Республіки Польща та визначити природу системно-структурних зв'язків між ними;
- окреслити характерні риси територіальної організації влади в Республіці Польща за підсумками реформи 1997 року;
- визначити конституційно-правовий статус центральних і місцевих органів виконавчої влади Республіки Польща;
- виявити специфіку територіальної організації судових і правоохоронних органів Республіки Польща;
- висвітлити місце та роль територіального самоврядування в системі публічної влади в Республіці Польща.

Об'єктом дослідження є система суспільних відносин, що визначають і характеризують державний лад Республіки Польща.

Предметом дослідження виступає державний лад Республіки Польща.

Методи дослідження. Сучасна юридична методологія, базуючись на результатах попередніх наукових розвідок, дозволяє по-новому поглянути на проблематику державного ладу Республіки Польща, його реальне сутнісне наповнення й особливості конституційно-правового моделювання.

В указаному контексті зростає роль і значення *системного підходу* для аналізу державного ладу Республіки Польща, оскільки саме він дозволяє структурувати розрізнені політичні явища і процеси у певну цілісну сукупність – устрій, що функціонує на основі передбачуваних алгоритмів та закономірностей (розділи 1–3).

Водночас в основу аналізу природи державного ладу Республіки Польща як багатоаспектного явища покладалася саме *діалектичний метод*. Його використання дозволило всебічно осмислити польський конституційно-правовий досвід у досліджуваній сфері, з'ясувати сутнісні характеристики інституту державного ладу в Республіці Польща та окреслити напрямки його подальшої модернізації (розділи 1–3).

Завдяки *формально-юридичному методу* обґрунтовано, зокрема, порядок розміщення засад державного ладу в тексті Конституції Республіки Польща (підрозділ 1.1), визначено форму Польської держави за чинною Конституцією 1997 року (підрозділ 1.3), структуровано риси владного дуалізму на місцевому рівні (підрозділи 3.2 та 3.4). *Логіко-семантичний метод* сприяв детермінації державного

ладу Польщі та його засад (підрозділ 1.1) і став у нагоді під час співставлення категоріального інструментарію конституційного права України та Польщі в межах усього дослідження. *Інституційний підхід* у поєднанні з *порівняльно-правовим методом* дозволили на рівні багатьох національних правових систем світу, включаючи Україну, продемонструвати єдність підходів щодо внормування державного ладу в конституціях низки країн світу (підрозділи 1.2 та 1.4). *Методи класифікації та групування* стали дороговказом при напрацюванні класифікаційної характеристики функцій органів державної влади (підрозділи 1.4, 3.2 та 3.4).

Не менш значущу роль для глибинного пізнання сутності державного ладу Республіки Польща відігравали й спеціально-правові методи. Так, завдяки використанню *структурно-функціонального методу* вдалося встановити особливості конституційно-правового статусу вищих (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3 та 2.4), центральних та місцевих державних органів (підрозділи 3.2 та 3.3). Поєднання *аналізу та синтезу* дозволило обґрунтувати дієвість територіальної організації влади в Республіці Польща за підсумками реформи 1997 року (підрозділ 3.1), виділити європейську функцію польського парламенту (підрозділ 2.1), з'ясувати характер зв'язків між різними рівнями територіального адміністрування (підрозділи 3.3 та 3.4) тощо. *Діяльнісний метод* покладался в основу дослідження модернізації територіального устрою та реформування рівнів публічного адміністрування Республіки Польща (підрозділ 1.3). *Метод правового моделювання* сприяв виявленню наслідків впливу новацій окремих складових державного ладу Республіки Польща на форму її державності (підрозділ 1.3). *Метод конкретно-соціологічних досліджень* дозволив проаналізувати рівень демократії в Польщі на сучасному етапі державотворення (підрозділ 1.2). Застосування *прогностичного методу* дозволило виявити тенденції подальшої новелізації конституційного унормування державного ладу в Республіці Польща та вказати на можливості використання польського досвіду в означеній сфері на українському ґрунті (підрозділи 2.4 та 3.2).

Науково-теоретичне підґрунтя дисертації становлять наукові праці фахівців у галузі теорії держави і права, конституційного права, порівняльного правознавства, адміністративного права, інших галузевих правових наук, у тому числі доробки зарубіжних учених. Нормативною базою дисертації є Конституція та закони Республіки Польща, ратифіковані нею міжнародні договори, акти Президента Республіки Польща й акти інших вищих органів державної влади, які регламентують окремі аспекти державного ладу Республіки Польща, статuti самоврядних одиниць тощо. Інформаційну базу дослідження посилюють політико-правова публіцистика, законопроекти й довідкові видання за темою дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є однією з перших спроб комплексно, з використанням сучасних методів пізнання та врахуванням новітніх досягнень науки конституційного і муніципального права визначити сутність і особливості державного ладу Республіки Польща, що дозволило обґрунтувати низку нових концептуальних положень і висновків, а також представити практичні рекомендації з досліджуваних питань. До числа найбільш значущих із них належать наступні:

вперше:

- комплексно представлено стан польської конституційно-правової доктрини з проблем державного ладу Республіки Польща; долучено до наукового обігу широке коло польських конституційно-правових джерел за вказаною проблематикою;

- запропоновано авторське визначення державного ладу як нормативно врегульованої та гарантованої системи суспільних (суспільно-політичних) відносин з організації та владної діяльності держави, яка опосередковується через функціонування державних і самоврядних інституцій (органів) та обумовлюється конкретно-історичним рівнем розвитку відповідного державно-організованого суспільства;

- продемонстровано незавершеність процесу доктринального виокремлення та систематизації засад державного ладу Республіки Польща, причиною чого визнано домінування в польській науці конституційного права так званого широкого підходу до сприйняття державного ладу і включення до його змісту, крім системно-структурних елементів, ще й певних складових суспільного, господарського та політичного устрою, зокрема й тих, що дотепер не мають повністю визнаного та самостійного нормативного значення, а також необхідність сприйняття їх змісту у відповідності до норм права Європейського Союзу;

- розкрито систему засад державного ладу Республіки Польща у вузькому сенсі слова; у ній виокремлено дві підсистеми – загальні та спеціальні засади організації та здійснення влади в державі; до загальних віднесено засади спільного (загального) блага (добра), демократизму, правової держави, соціальної держави, унітаризму (неподільності держави), верховної влади (суверенітету) народу, республіканізму;

- здійснено класифікацію спеціальних засад організації та здійснення влади в Республіці Польща, в результаті чого їх розподілено на три групи: 1) основоположні принципи побудови апарату публічної влади (поділ влади, доповнений системою стримувань і противаг; структурний дуалізм публічної влади (державна влада і територіальне самоврядування); ієрархічність органів державної влади); 2) основоположні принципи функціонування апарату публічної влади (поєднання представницьких і безпосередніх форм здійснення влади народом, законності, дотримання норм міжнародного права, самоврядність, муніципальний дуалізм, субсидіарність); 3) основоположні принципи взаємодії органів державної влади з іншими суб'єктами конституційно-правових відносин (співпраця гілок влади, їх органів та органів самоврядування; децентралізація влади; часткове роздержавлення владних функцій);

- розкрито специфіку польської моделі напівпрезидентської форми правління, яка виявляється в таких напрямках: а) відносини в межах законодавчої влади, між Сеймом і Сенатом; б) відносини між Парламентом, його палатами та Президентом; в) відносини між Президентом, Парламентом та Радою Міністрів; г) відносини між Парламентом і Радою Міністрів; ґ) відносини між Президентом і Радою Міністрів та її членами;

- обґрунтовано висновок, що за формою державного устрою Республіка Польща є симетричною, відносно децентралізованою унітарною державою, котра має три види територіального поділу (основний, допоміжний, спеціальний), три

рівні адміністративно-територіального устрою (воєводства, повіти, гміни) і виявляє тенденцію до подальшої децентралізації;

- на прикладі політико-правових подій початку 2000-х років продемонстровано транзитний характер польської демократії через розкриття основних складових соціальної динаміки;

- доведено, що, розвиваючи концепцію поділу та збалансування влади, Конституція Республіки Польща 1997 року покладає в основу структурування владного механізму принцип дуалізму: законодавчу владу реалізують Сейм і Сенат, виконавчу – Президент і Рада Міністрів, судову – суди та трибунали, на місцях державна виконавча влада поєднується з місцевим самоврядуванням;

удосконалено:

- наукові погляди на еволюцію інституційно-функціональної організації державної влади в Республіці Польща; виявлено, що характерною рисою змін у владній системі Республіки Польща з моменту її вступу до Європейського Союзу став факт зміцнення виконавчої влади, зокрема за рахунок представницьких повноважень законодавчого органу; стверджується, що інтеграційні процеси в межах Європейського Союзу ведуть до подальшого поглиблення цього процесу, втім зміцнення виконавчої влади за рахунок законодавчої влади в Польщі є можливим лише в тій мірі, що її допускає чинна форма правління;

- наукові уявлення про співвідношення концепцій демократичної, правової та соціальної держави; обґрунтовано позицію, що названі принципи в Республіці Польща змістовно поєднано в єдину конституційну конструкцію, що вказує на нерозривність їх сприйняття як комплексної засади її державного ладу на нинішньому конкретно-історичному етапі розвитку;

- наукові підходи до теорії поділу влади; продемонстровано, що в умовах, коли польські еліти подекуди ігнорують ліберальну систему стримувань і противаг і не вбачають необхідності в конституційному обмеженні влади більшості – обмежень, які формують основу законодавства ЄС, збалансування й належне функціонування владного механізму досягається не стільки через сепарацію влад та їх взаємне стримування, скільки через конституційно визначений обов'язок їхньої співпраці;

- поняття центральних органів виконавчої влади Республіки Польща; доведено, що під ними слід розуміти організаційні підрозділи публічної адміністрації, нормативно відокремлені за предметною компетенцією та організаційно, персоніфіковані фізичними особами, які займають ці посади за призначенням і уповноважені в межах, передбачених законом, виражати волю Польської держави;

- усталені підходи до побудови взаємовідносин між підсистемами публічної влади; на прикладі Республіки Польща продемонстровано, що певним механізмом модернізації такої побудови виступають допоміжний і спеціальний поділи територіального устрою, в основі яких лежить не стільки територіальний, скільки функціональний критерій, безпосередньо пов'язаний з виконанням завдань місцевим (територіальним) самоврядуванням та органами з особливою компетенцією («приєднаною адміністрацією»);

дістало подальший розвиток:

- ключові підходи до розуміння юридичної природи та конституційних моделей бікамералізму; на прикладі польського Парламенту продемонстровано, що на обидві палати (Сейм і Сенат) як органи політичного представництва суверенної польської нації покладається завдання здійснення законодавчої влади, однак польська модель є асиметричною, оскільки компетенція палат різниться, а в законодавчій та контрольній сферах нижня палата домінує;

- наукові уявлення про роль глави держави в напівпрезидентській республіці; обґрунтовано, що Конституція Республіки Польща 1997 року передбачає обмежену роль глави держави у здійсненні поточної політики, оскільки він не є органом, *stricto* наділеним повноваженнями, характерними для виконавчої влади; виконуючи роль гаранта Конституції, спадкоємності державної влади, суверенітету й безпеки держави, а також представника держави у зовнішніх зносинах, він, швидше, виступає арбітром, який стабілізує політичну систему, а також постає органом так званої нейтральної влади;

- наукові твердження про природу дуалізму виконавчої влади в політичній системі Республіки Польща; обґрунтовано думку, що з огляду на виконувані функції головну роль у системі виконавчої влади відіграє Рада Міністрів, яка існує поряд із Президентом як рівноцінний конституційний орган, не підпорядкований главі держави, але політично залежний від Сейму, оскільки потребує постійної довіри з боку останнього;

- наукові підходи щодо подальшої інституціоналізації центральних органів виконавчої влади Республіки Польща; обґрунтовано необхідність конституційного та, у подальшому, законодавчого закріплення статусу центральних органів виконавчої влади Республіки Польща в механізмі здійснення влади як організаційних підрозділів публічної адміністрації, нормативно відокремлених за предметною підвідомчістю та в організаційному плані, персоніфіковані їх керівниками, які займають свої посади за призначенням і уповноважені в межах, передбачених законом, виражати волю Польської держави;

- усталені в юридичній науці положення щодо місця і ролі органу конституційної юрисдикції в національному владному механізмі; обґрунтовано тезу, що в результаті вступу Республіки Польща до Європейського Союзу Конституційний Трибунал почав виконувати подвійну роль: з одного боку, він залишається органом Польської держави, створеним для виконання завдань, визначених у Конституції, з іншого – виступає органом ЄС, який у межах своєї компетенції повинен забезпечити дотримання законодавства ЄС національними органами;

- положення про специфіку самоврядної діяльності в Республіці Польща; обґрунтовано, що в основу побудови системи територіального самоврядування в цій країні був закладений принцип доповнення, а не поглинання, тобто кожен наступний рівень самоврядування виконує лише ті функції, які не здатен здійснювати нижчий, внаслідок чого більша частина повноважень у децентралізованій структурі самоврядування належить органам самоврядування базового (гмінного) рівня;

- пропозиції щодо вдосконалення державного ладу України за польським зразком; зокрема, обґрунтовано доцільність: а) доповнення принципу поділу державної влади вимогою співпраці всіх її гілок; б) переходу від монокамералізму до бікамералізму як форми поєднання загальнодержавного і регіонального представництва в парламенті; в) запровадження в державний механізм України спеціального органу конституційної юрисдикції – аналогу польського Державного Трибуналу як судової інстанції, уповноваженої вирішувати питання про винуватість вищих посадових осіб держави у вчиненні злочинів; г) запровадження принципу доповнення (субсидіарності) під час здійснення конституційної реформи щодо децентралізації.

Практичне значення одержаних результатів опосередковується науковою новизною дисертаційної роботи, сформульованими в ній висновками, відповідними пропозиціями щодо вдосконалення законодавства Республіки Польща та України. Вони можуть бути використані у таких сферах:

- *науково-дослідній сфері* – як підґрунтя для подальших фундаментальних і галузевих юридичних досліджень з питань детермінації засад державного ладу, децентралізації владних функцій, здійснення подальших реформ територіального поділу України та Республіки Польща (акт Харківського національного університету внутрішніх справ від 09 січня 2020 р.; акт Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 16 січня 2020 р.);

- у сфері *нормотворчості* – для модернізації чинної конституційної моделі державного ладу України, вдосконалення різноманітних норм інституту державного ладу України та Польщі, які визначають особливості конституційно-правового статусу вищих національних органів влади, механізму здійснення влади та її децентралізації, організації територіального устрою України та Польщі; стосуються територіальної організації влади в сучасній державі; безпосередньо характеризують можливості розвитку інституту конституційної юстиції, зокрема за рахунок запровадження аналогу Державного Трибуналу в Україні; визначають специфіку й тенденції розвитку муніципального дуалізму як одного з ключових принципів здійснення влади на місцевому рівні тощо;

- *правозастосовній діяльності* – з метою вдосконалення механізму здійснення влади, посилення впливу інститутів громадянського суспільства на процес ухвалення рішень щодо питань місцевого значення; роздержавлення правоохоронної функції держави; (акт науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук № 3 від 09 січня 2020 р.);

- *освітньому процесі* – під час підготовки підручників і навчальних посібників з дисциплін «Конституційне право», «Муніципальне право», «Державне право зарубіжних країн», «Напрями розвитку науки конституційного права», «Юридична компаративістика» (акт Харківського національного університету внутрішніх справ від 08 січня 2020 р.; акт Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 16 січня 2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Подана дисертаційна робота є самостійною науковою працею, підготовленою з урахуванням новітніх здобутків аналітичної та прикладної юриспруденції, зокрема надбань конституційного та муніципального

права, юридичної компаративістики. Усі напрацьовані в ній ідеї та розробки обґрунтовано на основі власних досліджень автора.

Наукові положення і результати кандидатської дисертації не виносяться повторно на захист докторської дисертації.

Апробація результатів дисертації. Підсумки розроблення проблематики державного ладу Республіки Польща, висвітлені автором у дисертаційному дослідженні, були оприлюднені на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях і читаннях: «Правові засади місцевого самоврядування в Україні» (м. Харків, 2012 р.), «Права людини: Теорія, реальність, перспективи» (м. Дніпропетровськ, 2013 р.), «Держава і право: проблеми становлення і стратегії розвитку» (м. Суми, 2014 р.), «Юстиція, свобода і безпека як сфери європейської інтеграції України» (м. Харків, 2014 р.), «Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми» (м. Харків, 2014 р.), «Суверенність, незалежність, конституційність: становлення та розвиток української держави» (м. Харків, 2015 р.), «Держава і право: проблеми становлення і стратегії розвитку» (м. Суми, 2015 р.), «Національні та міжнародні механізми захисту прав людини» (м. Харків, 2016 р.), «Від громадянського суспільства – до правової держави» (м. Харків, 2017 р.), «Напрями розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення» (м. Харків, 2017 р.), «Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми» (м. Харків, 2017 р.), «Актуальні проблеми трудового законодавства, законодавства про державну службу та службу в правоохоронних органах» (м. Харків, 2018 р.), «Правові засади взаємодії органів публічної влади з інституціями громадянського суспільства в Україні та зарубіжних державах» (м. Київ, 2019 р.), «Євроінтеграція: польський досвід і українські перспективи» (м. Одеса, 2019 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації відображено у 37 наукових працях, серед яких монографія, 22 наукові статті (15 статей опубліковано в наукових фахових виданнях України, 7 – у наукових виданнях іноземних держав), та 14 тез наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях і круглих столах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, що охоплюють 12 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (693 найменування на 64 сторінках) та додатків на 28 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 516 сторінок, із них основний текст дисертації – 404 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, проаналізовано здобутки фахівців у зазначеній галузі, визначено мету, задачі, об'єкт і предмет дослідження, сформульовано відповідні методи наукових досліджень, що застосовані в роботі, окреслено зв'язок дисертації зі стратегічними державними документами, програмами, планами й темами наукових досліджень, сформульовано наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, а також указано на особистий внесок здобувача в їх отримання, наведено інформацію про апробацію результатів дисертаційного дослідження та перелік публікацій.

Розділ 1 «Засади державного ладу Республіки Польща» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 «Загальна система засад державного ладу Республіки Польща» проаналізовано вітчизняні та зарубіжні наукові підходи до розуміння сутності державного ладу, на підставі чого зроблено висновок про певні недоліки в його визначенні на польському ґрунті з огляду на процеси децентралізації державної влади та її часткове роздержавлення. З'ясовано, що за своїм змістом поняття «державний лад» відображає: принципи організації та діяльності держави; механізм влади в державі, який включає в себе систему державних і самоврядних владних інституцій; методи та способи здійснення влади; форму правління держави; територіальну організацію держави.

Надано загальну характеристику засад конституційного ладу Республіки Польща як характерного для польської конституційної доктрини широкого розуміння ладу державного. Проведено відмежування засад державного ладу Республіки Польща від засад суспільного та економічного ладу. Умовно їх поділено на дві підсистеми – загальні засади організації та здійснення влади в державі та спеціальні засади організації та здійснення влади в державі.

До основних критеріїв, що вказують на системну єдність та цілісність засад державного ладу Республіки Польща, зокрема, віднесено: внутрішню узгодженість нормативних приписів, що регулюють державний лад; повноту охоплення ключових аспектів побудови правовідносин, що складають державний лад; дієвість, ефективність і гарантованість елементів державного ладу як цілісної системи; наявність стійких взаємозв'язків між суб'єктами у відповідних правовідносинах та інтегративність зв'язків між самими засадами державного ладу; неприпустимість абсолютизації жодного з принципів; логічно і формально-юридично обґрунтований порядок розміщення засад державного ладу в тексті Конституції Польщі.

Наголошено, що основною причиною неструктурованості конституційно визначеної системи засад державного ладу Республіки Польща є той факт, що окремі його принципи (які входять до означених вище блоків) ще не мають повністю самостійного нормативного значення попри їх доктринальне визнання. Доведено, що в контексті приєднання Республіки Польща до Європейського Союзу у 2004 р. засади її державного ладу мають трактуватися й застосовуватися з урахуванням умов, що впливають із такого членства.

У підрозділі 1.2 «Республіка Польща як демократична, правова, соціальна держава» визначено, що основою державного ладу Республіки Польща виступає концепція демократичної правової держави, що утверджує засади соціальної справедливості. Доведено, що змістовне поєднання принципу правової держави в Конституції Республіки Польща із засадами демократичної та соціальної держави вказує на нерозривність їх сприйняття як комплексної засади її державного ладу на нинішньому еволюційному етапі.

З позицій системного аналізу аргументовано, що ідентифікаційні характеристики Польської держави як держави демократичної, правової та соціальної охоплюють такі аспекти: аспект історичний, який вказує на витoki та традиції польської демократії, що опосередковують правовий та соціальний виміри польської державності; аспект правовий, який відображає фактичну рецепцію

системних рішень у сфері здійснення влади, характерних для Німеччини та Франції як держав, що свого часу поширювали свою владу на окремі території сучасної Польщі; аспект інтеграційний, зумовлений вимогами європейської консолідації, опосередкованої загальними європейськими цінностями та міжнародними стандартами квазідержавності.

З'ясовано, що домінуючими в державно-правовій характеристиці Польської республіки є сутнісні риси соціальної демократії. Акцентовано на доктринальному поєднанні формального та матеріального підходів до правової державності в Республіці Польща. Указано, що основоположною тенденцією розвитку Республіки Польща як правової держави є зміщення акцентів із формально-юридичних механізмів на матеріальні (змістовно-соціальні) аспекти державного будівництва. При цьому саме громадянське суспільство визнано суспільною основою правової державності Республіки Польща. Наголошено, що у зв'язку з поширенням концепції правової держави на наддержавний рівень вона набуває як для Республіки Польща (як держави-члена ЄС), так і для України (яка лише претендує на таке членство) нового – більш глобального виразу, оскільки дотримання принципів правової держави є неодмінною умовою захисту всіх основних цінностей, закріплених у ст. 2 Договору про Європейський Союз.

Доведено, що концепт соціальної держави у Польщі виступає якісною змістовною характеристикою та матеріальним втіленням її як правової держави, оскільки її призначення полягає у служінні громадянському суспільству, сприянні його функціонуванню через забезпечення рівноваги між приватними та загальногромадянськими інтересами.

Указано, що концепція правової демократичної держави, що утверджує засади соціальної справедливості, опосередковується через принципи другого (більш низького) порядку (солідарності, людської гідності, соціальної справедливості тощо).

У підрозділі 1.3 «*Форма Польської держави за чинною Конституцією 1997 року*» зазначено, що практичним втіленням засад державного ладу є конституційне закріплення форми держави. Визначено, що з позицій вітчизняного конституціоналізму аналіз форми Польської держави передбачає надання якісної характеристики трьох її основних елементів – форми державного правління, форми державного устрою та форми політичного режиму.

На підставі аналізу польської моделі державного правління зроблено висновок про змішаний (парламентсько-президентський) характер Польської республіки. Це твердження аргументовано, зокрема, матрицею коефіцієнтів відповідності, встановлених за допомогою методу кластерного аналізу.

З урахуванням чинного законодавства та практики регулювання правового статусу території Польської держави доведено, що державний устрій Республіки Польща має унітарний децентралізований характер, що підтверджується не лише наявністю територіального самоврядування на всіх рівнях її територіального поділу, але й реальною децентралізацією владних функцій держави та переданням їх на місця з урахуванням соціальних, господарських і культурних зв'язків.

Указано, що сутність наявного в Республіці Польща демократичного режиму проявляється через конституційне закріплення влади польського народу як

суверена, що на практиці знаходить своє втілення через модельне співвідношення прямої та представницької демократії. Основними формами безпосередньої демократії в Польщі визначено вибори, референдум (загальнодержавний та місцевий) і народну законодавчу ініціативу. Констатовано, що зі свого боку інститути представницької демократії реалізовані як на загальнодержавному (зокрема, Президент і парламент), так і на місцевому рівнях (представницькі органи місцевого (територіального) самоврядування).

У підрозділі 1.4 *«Конституційний принцип поділу влади в Республіці Польща»* аргументовано, що засада поділу влади виступає основоположним принципом побудови державного владного механізму Республіки Польща. Акцентовано, що модельне втілення в Конституції Республіки Польща засади поділу влад передбачає також її доповнення принципом їх рівноважності та обов'язком співпраці органів усіх трьох владних гілок.

Доведено, що вимога щодо співпраці, з огляду на дуалізм органів усіх трьох гілок польської влади, по суті постає не лише втіленням механізму стримувань і противаг усередині самих гілок державної влади Республіки Польща, але й одним із базових критеріїв досягнення ефективності в діяльності публічних інституцій.

Також акцентовано увагу, що, відповідно до позицій Конституційного Трибуналу, органам самоврядування належить гарантована Конституцією частка в реалізації влади, яка полягає у виконанні передбачених законами державних завдань. При цьому особливо акцентовано на віднесенні Конституційним Трибуналом органів самоврядування у трикутнику влади в Польщі до виконавчої влади.

Розділ 2 «Конституційно-правовий статус вищих органів державної влади Республіки Польща» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Особливості конституційно-правового статусу парламенту Республіки Польща»* наголошено, що Конституція 1997 р. передбачає асиметричну двопалатну модель польського парламенту. Палати польського парламенту (Сейм і Сенат) при цьому мають статус найвищих державних органів – палат політичного представництва суверенної польської нації. Вони наділені певним діапазоном спільних і відмінних повноважень за явно вираженої домінуючої політичної позиції Сейму.

До числа класичних функцій польського парламенту віднесено його законодавчу та контрольну функції. Стверджується, що наслідком вступу Польщі до ЄС стали, зокрема, функціональні зміни більшості повноважень національного парламенту, що призвело до появи елементів «європейської» функції парламенту та трансформації зобов'язань палат, які вже існували. Указано, що «європейська» функція польського парламенту відрізняється своїм складним характером, що впливає як зі специфіки джерел реалізовуваних повноважень (національних норм і норм права ЄС), так і з повноважень, що входять до складу цієї функції. Наголошено, що «європейську» функцію не можна трактувати лише як розширення класичних функцій польського парламенту, оскільки вона не лише поєднує повноваження, що сприймаються як частина класичних функцій, але також включає й нові функції, що виникають унаслідок триваючої європейської інтеграції та в процесі своєї трансформації є спрямованими на своєрідну «парламентаризацію» ЄС.

Вказано, що процес «європеїзації» традиційних функцій органів законодавчої влади в процедурі сприйняття права Європейського Союзу здійснюється в основному через інформаційно-методичну діяльність цих органів.

Прогнозується, що у перспективі поряд зі змінами в системі повноважень між державами-членами ЄС та його органами, а в більш широкому сенсі – і зі змінами форми та функціонування самого Союзу, змінюватиметься і сфера повноважень національних парламентів і як результат – також сфера повноважень у межах запропонованої «європейської» функції. З огляду на це прогнозується, що європейська функція, а також її конституціоналізація стануть логічним продовженням процесу раціоналізації, що розуміється як процес регламентації окремих функцій і завдань національного парламенту.

У підрозділі 2.2 *«Конституційно-правовий статус глави держави в Республіці Польща»* розкрито місце й роль Президента Республіки Польща в системі вищих органів державної влади. Визначено особливості його правового статусу як складової механізму здійснення виконавчої влади.

Акцентовано увагу на відмінності нормативно визначеного та доктринально обґрунтованого правового статусу Президента Польської республіки. Аргументовано, що фактичний правовий статус Президента Республіки Польща зумовлений не стільки його віднесенням до виконавчої гілки влади, скільки потребою зміцнення нової державної системи Польської республіки та гарантування її стабільності й ефективності в період після ухвалення Конституції 1997 р. З огляду на це зроблено висновок, що в реаліях наявної в Польщі форми правління він, швидше, виступає арбітром, який стабілізує політичну систему, а також постає органом так званої «нейтральної» влади і, як правило, не бере постійної участі у здійсненні поточної державної політики, віднесеної до сфери діяльності Ради Міністрів. Водночас наголошено на реальності наявних у Президента Польщі повноважень. Зокрема, на нього покладається обов'язок слідкувати за дотриманням Конституції та стояти на сторожі й захисті державного суверенітету та цілісності території держави. Реальна можливість Президента гарантувати такий стан досягається через його конституційне закріплення в якості глави держави та зосередження в його руках верховенства та загального керівництва Збройними Силами.

Констатовано тенденцію до функціонального посилення Президента за рахунок механізму ч. 3. ст. 126 Конституції, яка по суті допускає можливість владної діяльності в межах функцій цього органу, визначених у Конституції, проте не «на основі» конкретного положення, а лише у спосіб, що не суперечить положенням і функціям, визначеним Конституцією. Водночас констатовано, що розуміння сенсу та умов здійснення повноважень Президентом Польщі пов'язане з проблемами чіткого визначення концепції інституту контрасигнатури, який в умовах змішаної республіки має означати, що акти Президента мають державницьку природу, а не є лише результатом фактичного консенсусу між Президентом та Прем'єр-міністром.

Доводиться, що відсторонення Президента Республіки Польща від поточної політики (і передача її уряду) може полегшити йому можливість стати модератором політичного та соціального життя, займаючись політикою лише тоді, коли цього вимагає благо держави.

У підрозділі 2.3 «Конституційно-правовий статус уряду Республіки Польща» з'ясовано, що в межах дуалістичного функціонування виконавчої влади в політичній системі Польщі головну роль відіграє саме Рада Міністрів. Вона існує поряд із Президентом як рівноцінний конституційний орган, і йому не підпорядкована.

Указано, що Рада Міністрів є колегіальним органом, при цьому більшість її членів також є окремими, одноосібними конституційними органами, наділеними власними завданнями та повноваженнями. Особливу увагу приділено компетенції Ради Міністрів. Так, встановлено, що уряд Республіки Польща концентрує у своїй компетенції найважливіші повноваження щодо реалізації поточної державної політики. Як ланці виконавчої гілки влади до його компетенції належать усі питання державної політики, не віднесені законодавством до компетенції інших державних органів і органів місцевого самоврядування. Раді Міністрів підпорядкована широка і складна організаційна структура, побудована значною мірою за принципом ієрархічної вертикалі. Через свого голову (Прем'єр-міністра) вона також здійснює нагляд за діяльністю органів місцевого самоврядування.

На підставі аналізу чинного законодавства зроблено висновок, що Рада Міністрів повинна використовувати будь-які можливості для забезпечення реалізації завдань Республіки Польща, причому як тих, що чітко викладені в Конституції, так і тих, «що витікають із самої суті її державності». Водночас акцентовано, що значні повноваження Ради Міністрів урівноважуються за допомогою механізму стримувань і противаг, одним з елементів якого виступає механізм колективної та індивідуальної політичної відповідальності міністрів за свої дії перед Сеймом, а також їх індивідуальної конституційної відповідальності перед Державним Трибуналом.

Окрему увагу приділено особливостям конституційно-правового статусу Прем'єр-міністра, який є повністю незалежним органом урядової адміністрації з широкими повноваженнями. Він не лише представляє уряд у відносинах з іншими органами влади та керує його роботою, але й забезпечує реалізацію політики Ради Міністрів. Також він є офіційним керівником працівників урядової адміністрації та корпусу державної цивільної служби. На думку автора, це дозволяє Раді Міністрів відігравати специфічну, так би мовити, змішану роль у державному механізмі і подекуди вказує на наявність конкуренції повноважень між Радою Міністрів та Прем'єр-міністром як її головою.

Указано на еволюційний характер компетенції Ради Міністрів в умовах інтеграційних перетворень, зокрема на факт зміцнення виконавчої влади за рахунок представницьких повноважень законодавчого органу. Водночас зазначено що зміцнення виконавчої влади за рахунок законодавчої влади в Польщі є можливим лише в тій мірі, яку допускає наявна система правління, яка залежить від прийнятої моделі взаємовідносин між виконавчою та законодавчою владами.

У підрозділі 2.4 «Конституційно-правовий статус вищих органів судової влади Республіки Польща» визначено та проаналізовано особливості конституційно-правового статусу Верховного Суду, Конституційного Трибуналу і Державного Трибуналу як вищих органів у системі судової влади Республіки Польща. Встановлено основні критерії системно-структурної організації вищих судових органів та з'ясовано їх функціональне призначення.

Так, зокрема, доведено, що Верховний Суд є по суті «судом права», а не «судом факту», а тому в його практиці переважають рішення, що стосуються тлумачення закону й уніфікації його положень. Конституційний Трибунал хоч і належить до судової гілки влади, проте формує в ній окремий структурний елемент, не наділений правом здійснювати правосуддя в розумінні ст. 175 Конституції Республіки Польща. Підкреслено еволюційний характер правового статусу Конституційного Трибуналу. Доводиться, що після вступу Польщі до ЄС він починає виконувати подвійну роль – з одного боку, він залишається органом Польської держави, створеним для виконання завдань, визначених у Конституції, з іншого – є органом ЄС, який у межах своєї компетенції має забезпечити дотримання законодавства ЄС. На підставі вищезначеного зроблено висновок про особливу правову природу Конституційного Трибуналу, яка характеризує його як гібридну інституцію, що здійснює контроль і одночасно є організованою та функціонує як суд та виконує низку функцій, які є сферою відання парламентської влади.

Роль Державного Трибуналу, на думку автора, зводиться до двох основних функцій у державному механізмі Республіки Польща – розгляду справ про конституційну відповідальність найвищих державних посадовців та розгляду кримінальних справ, оскільки Конституція Польщі визнає Державний Трибунал органом, який уповноважений притягати до кримінальної відповідальності за злочини, вчинені Президентом і членами уряду, а також Голів Сейму та Сенату у випадку тимчасового виконання ними обов'язків глави держави.

На підставі функціонального аналізу правового статусу Державного Трибуналу доведено, що положення ч. 1 ст. 145 та ч. 1 ст. 156 Конституції щодо встановлення кримінальної відповідальності Президента і Ради Міністрів перед Державним Трибуналом розширюють перелік суб'єктів, що здійснюють судову владу, передбачений ч. 1 ст. 175, де ці дані функції резервовано виключно за судами. З огляду на зазначене та враховуючи, що Державний Трибунал наділено правом судити державних високопосадовців, указано на потребу в модифікації способу формування його складу.

Розділ 3 «Конституційні засади територіальної організації державної влади в Республіці Польща» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Територіальна організація влади в Республіці Польща за підсумками реформи 1997 року»* наголошено на визначальному характері територіальної організації влади для процесів розбудови Польської держави, оскільки саме означена категорія дозволяє поєднати організаційну, територіальну, правову та економічну основи функціонування органів публічної влади різних рівнів з урахуванням децентралізаційних процесів у владній сфері. При цьому вказано на пов'язаність поняття децентралізації в сучасній Польщі з принципом субсидіарності, який виступає основою для визначення сутності публічних завдань, їх розподілу між різними рівнями самоврядування та державного апарату, а також для визначення основних засад виконання публічних завдань і дозволяє на практиці значно підвищити ефективність механізму влади та забезпечити його дієвість.

З огляду на вищезазначене територіальну організацію публічної влади в Польській державі було трактовано як систему взаємовідносин між різними рівнями публічної влади в державі (тобто державою в цілому й окремими частинами її

території), а точніше – між центральною владою держави та владою її різних територіальних складових, а також між владою самих цих територіальних частин держави.

З'ясовано, що територіальну організацію публічної адміністрації в Польщі побудовано з урахуванням як вертикального, так і горизонтального поділу владних функцій. Перший тип є більш характерним для органів урядової адміністрації, а другий – для органів місцевого (територіального) самоврядування. Доведено, що функціональною основою територіальної організації публічної влади є політика розвитку, під якою слід розуміти сукупність взаємопов'язаних дій, які реалізуються з метою забезпечення тривалого і сталого розвитку країни, соціально-економічної, регіональної та територіальної згуртованості, підвищення конкурентної спроможності економіки, а також створення нових робочих місць у масштабах країни, регіону або території.

Акцентовано на поширеності в Республіці Польща практики модернізації муніципального дуалізму, яка дає змогу провести раціоналізацію взаємовідносин між державою та місцевим самоврядуванням, зберігаючи при цьому їх особливу правову природу і невід'ємні права з одночасною децентралізацією частини функцій виконавчої влади, як втілення новітніх підходів щодо побудови взаємовідносин між підсистемами влади на місцевому рівні. Практичним втіленням конкретного механізму такої модернізації визнано, зокрема, допоміжний та спеціальний поділи, в основі яких лежить не стільки територіальний, скільки функціональний критерій, безпосередньо пов'язаний з виконанням завдань місцевим (територіальним) самоврядуванням та органами з особливою компетенцією.

У підрозділі 3.2 *«Конституційно-правовий статус центральних та місцевих органів виконавчої влади Республіки Польща»* визначено, що під центральними органами виконавчої влади у структурі державного управління Польщі розуміють організаційні підрозділи публічної адміністрації, нормативно відокремлені за предметною компетенцією та організаційно, персоніфіковані фізичними особами, які займають ці посади за призначенням і уповноважені в межах, передбачених законом, виражати волю Польської держави. Загальною особливістю центральних органів виконавчої влади, що відрізняє цю групу органів від вищих органів, вказано той факт, що їх призначення та звільнення з посади здійснює Прем'єр-міністр.

Доведено, що сфера діяльності центральних органів влади у Республіці Польща не обмежується суто виконавчою роллю. На підтвердження цього вказано на перелік їх функцій, серед яких: співучасть у формуванні урядової політики; законодавча діяльність у формі видачі актів внутрішнього управління та участь у законодавчій процедурі; здійснення спеціального контролю та нагляду тощо. Також центральні органи державної адміністрації беруть участь у виконанні зобов'язань, що випливають із членства Республіки Польща у структурах ЄС.

Що стосується місцевих органів виконавчої влади, то встановлено, що в означеному сегменті урядової адміністрації в період після ухвалення Конституції Польщі відбулися зміни, якісно орієнтовані на децентралізацію державницьких функцій, відповідальності та засобів публічного адміністрування відповідно до рівнів базового територіального поділу. У результаті адміністративної реформи 1999 р. найбільшими територіальними утвореннями в Польщі стали 16 воєводств, на рівні

яких діють як органи самоврядування, так і державні адміністрації. З огляду на це завдання урядової адміністрації у воєводстві виконують воєвода, органи урядової адміністрації безпосереднього і подвійного підпорядкування, органи територіального самоврядування, староста повіту, інші суб'єкти, якщо завдання урядової адміністрації, які виконуються через них, випливають з окремих законів або з досягнутої домовленості. При цьому функції публічного управління у воєводстві здійснюють органи виконавчої влади безпосереднього підпорядкування – керівники військових округів, воєводських військових штабів, військові коменданти тощо.

На повітовому рівні констатовано перевагу урядового аспекту завдань зазначеного рівня над завданнями місцевого самоврядування. Тому резюмовано, що з точки зору природи виконуваних завдань повіт є, швидше, рівнем урядової адміністрації, ніж рівнем місцевого самоврядування.

З огляду на таке автор пропонує включити органи рівня повіту до структури урядової адміністрації, закріпивши за ними загальну юрисдикцію, наявність якої підтверджується практикою її реального існування на цьому рівні.

У підрозділі 3.3 *«Територіальна організація судових та правоохоронних органів Республіки Польща»* звернуто увагу на те, що у правовій доктрині Республіки Польща на сьогодні не існує єдиного підходу до визначення поняття правоохоронної діяльності як пріоритетного напрямку чи форми діяльності держави та її органів. З точки зору визначення складових організаційної та інституціональної структури органів, задіяних у правоохоронній сфері, особливу увагу приділено територіальній системі судових органів, із якою тісно пов'язується діяльність прокуратури й адвокатури, а також, частково, поліції та, з огляду на децентралізацію правоохоронної функції, приватним суб'єктам її здійснення.

З'ясовано, що складовими цієї системи виступають суди загальної юрисдикції, воєводські адміністративні суди та військові суди. На підставі аналізу чинного законодавства до судів загальної юрисдикції віднесено районні, окружні та апеляційні суди. Особливістю польської системи правосуддя визнано наявність військових судів, які здійснюють правосуддя у Збройних Силах Республіки Польща в кримінальних справах, а також виносять рішення в інших справах, переданих на їх розгляд окремими законами. До військових судів віднесено військові окружні та військові гарнізонні суди.

Прокуратура в Республіці Польща також організована за взірцем судових округів і на сьогодні являє собою ієрархізовану систему, очолювану Генеральним прокурором, функції якого виконує міністр юстиції. Предметні чинники діяльності польської прокуратури нині є предметом постійної політичної та доктринальної полеміки.

Указано, що адвокатура Польщі організована на засадах професійного самоврядування, а територіальність як принцип організації адвокатури лише доповнює принцип її професійного самоврядування, зокрема через локалізацію просторових меж функціонування адвокатів у межах певного регіону.

Що стосується поліцейської діяльності як складової правоохоронної функції держави, то доводиться, що її територіальний вимір і організація зумовлені наявними рівнями основного територіального поділу Республіки Польща.

Акцентовано, що в результаті проведення децентралізації мала місце й приватизація частини завдань поліції, зокрема в галузі охорони осіб і майна. Так, до недержавних суб'єктів правоохоронної діяльності було віднесено, наприклад, гмінну (міську) стражу, охоронні фірми, детективні агентства тощо.

У підрозділі 3.4 «Територіальне самоврядування в системі публічної влади в Республіці Польща» визначено, що місцеве (територіальне) самоврядування є складовою частиною публічної влади, яка «виконує завдання, не віднесені до компетенції інших органів публічної влади». Констатовано відповідність самоврядних ланок рівням базового територіального поділу. Визначено загальну структуру самоврядних органів на кожному самоврядному рівні. Аргументовано їх загальний поділ на установчі та виконавчі органи.

Наголошено, що з огляду на субсидіарність як один з базових принципів організації публічної влади в Польщі органам самоврядування гміни належить більша частина повноважень у децентралізованій структурі самоврядування, які, у свою чергу, поділяються на власні й делеговані. Зазначено, що з метою виконання покладених на неї завдань, гміна може створювати організаційні одиниці й укладати договори з іншими суб'єктами, брати участь у різних об'єднаннях гмін тощо.

Доводиться, що повітове самоврядування виконує на своїй території адміністративні функції, які не передбачені для інших органів територіального самоврядування. При цьому воно не є ані керівним, ані контролюючим органом для гмінного самоврядування. Отже, власні завдання повіту – це понадгмінні публічні функції у сфері освіти, охорони здоров'я, соціальної допомоги тощо.

Аргументовано, що діяльність воєводського самоврядування не обмежує самостійності гмін та повітів, оскільки воно не є щодо них органом контролю чи керівництва. З'ясовано, що завданням воєводського самоврядування є визначення стратегії розвитку воєводства, зокрема, забезпечення місцевої ідентичності, сприяння економічній активності тощо. Підкреслено, що незважаючи на той факт, що самоврядування воєводства є головним оператором фінансових коштів структурних фондів ЄС, перелік його повноважень не може ніяким чином порушувати засади унітарної держави.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено важливу проблему науки конституційного права, що полягає у визначенні особливостей чинної конституційно-правової моделі державного ладу Республіки Польща через з'ясування її системно-структурних та функціональних характеристик. Найсуттєвішими результатами проведеного дослідження є такі.

1. Державний лад Республіки Польща являє собою нормативно врегульовану та гарантовану систему суспільних (суспільно-політичних) відносин з організації та владної діяльності держави, опосередковану через основні державні й самоврядні інституції (органи), що зумовлюється рівнем державницького розвитку польського суспільства.

2. Засади державного ладу слугують ідейним каркасом польської державності. Умовно їх можна поділити на дві підсистеми: 1) загальні засади організації та

здійснення влади в державі; 2) спеціальні засади організації та здійснення влади в державі.

До загальних засад державного ладу Республіки Польща слід, зокрема віднести засади: а) спільного (загального) блага (добра); б) демократизму; в) правової держави; г) соціальної держави; ґ) унітаризму (неподільності держави); д) верховної влади (суверенітету) народу; е) республіканізму.

У свою чергу спеціальні засади організації та здійснення влади в державі можна поділити на: 1) основоположні принципи побудови апарату влади; 2) основоположні принципи функціонування публічно-владного апарату; 3) основоположні принципи взаємовідносин органів державної влади з іншими суб'єктами конституційно-правових відносин.

3. Наріжним каменем та основою державного ладу Республіки Польща виступає концепція демократичної правової держави, що утверджує засади соціальної справедливості.

Дослідження сутнісних рис польської демократії на сучасному етапі доводить домінування в ній ідей соціальної демократії. До їх числа слід, зокрема, віднести: захист прав людини; принцип рівних прав і можливостей; політичний та ідеологічний плюралізм тощо.

Сучасний зміст принципу правової держави як основоположної засади державного ладу, закріпленої польською Конституцією, характеризується: а) програмним характером; б) доктринальним поєднанням формального та матеріального аспектів правової державності; в) змістовним поєднанням в Конституції Республіки Польща принципу правової держави із засадами демократичної та соціальної держави, що вказує на нерозривність їх сприйняття як комплексної засади її державного ладу; ґ) основоположним впливом на еволюцію засади правової держави трансформації розуміння ролі людини у відносинах із державою; г) визнанням громадянського суспільства суспільною основою правової державності Республіки Польща; д) трансформаційним впливом на зміст правової державності Польської республіки євроінтеграційного чинника.

Зміст принципу соціальної правової держави в Республіці Польща на нинішньому історичному етапі полягає в такому: 1) означена ідея базується на національно-історичних традиціях, концепціях політичного та культурного розвитку, польській ментальності й унормовується у відповідних правових формах; 2) концепт соціальної держави виступає якісною змістовною характеристикою та матеріальним її втіленням як правової держави; 3) принцип соціальної держави (як правило, у поєднанні із засадами правової та демократичної держави) реалізується через принципи другого (більш низького) порядку: а) соціальної справедливості; б) людської гідності; в) солідарності; ґ) автономії суспільних відносин; г) субсидіарності; д) соціальних зобов'язань; 4) принцип соціальної держави є важливою конституційною гарантією реалізації та захисту соціальних прав і свобод.

4. З позицій вітчизняного конституціоналізму аналіз форми Польської держави передбачає надання якісної характеристики трьох її основних елементів – форми державного правління, форми державного устрою та форми політичного режиму. Аналіз польської моделі державного правління дозволяє зробити загальний висновок про її змішаний, парламентсько-президентський характер. Зміст чинного

законодавства та практики регулювання правового статусу території Польської держави доводить, що державний устрій Республіки Польща має унітарний, симетричний, відносно децентралізований характер. У свою чергу сутність демократичного режиму виявляється через конституційне закріплення влади польського народу як суверена, що на практиці знаходить своє втілення через модельне співвідношення прямої та представницької демократії.

5. Втілення в Конституції Польщі засади поділу влади передбачає її доповнення принципом їх рівноважності та обов'язком співпраці всіх гілок влади. Вимога співпраці, з огляду на дуалізм органів трьох гілок польської влади, по суті постає не лише втіленням механізму стримувань і противаг усередині самих гілок державної влади, але й одним із базових критеріїв досягнення ефективності реалізації основних функцій держави.

6. Відповідно до Конституції Польщі систему вищих органів державної влади складають Сейм і Сенат як палати польського парламенту, Президент Польської Республіки та Рада Міністрів, що очолюють виконавчу владу, а також суди та трибунали, що представляють судову гілку влади.

7. Конституція 1997 р. передбачає асиметричну двопалатну модель польського парламенту. Палати польського парламенту (Сейм і Сенат) мають статус найвищих державних органів – палат політичного представництва суверенної польської нації. Класичними функціями польського парламенту є законодавча та контрольна. Вступ Польщі до ЄС функціонально змінив більшість повноважень національного парламенту, що спричинив появу елементів «європейської» функції парламенту та трансформації зобов'язань палат, що вже існували. «Європейська» функція польського парламенту поєднує і повноваження, що сприймаються як частина класичних функцій, і нові, що виникають внаслідок триваючої європейської інтеграції, які в процесі своєї трансформації спрямовані на своєрідну «парламентаризацію» ЄС.

8. Фактичний правовий статус Президента Польщі зумовлений не стільки його віднесенням до виконавчої гілки влади, скільки потребою зміцнення системи державної влади Польської республіки та гарантування її стабільності й ефективності в період після ухвалення Конституції 1997 р. З огляду на це його формальний (конституційно-правовий) статус відрізняється від статусу інших органів виконавчої влади, оскільки він не є органом, безпосередньо наділеним повноваженнями, характерними для виконавчої влади. В реаліях парламентсько-президентської форми правління Республіки Польща він, швидше, виступає арбітром, який стабілізує політичну систему, а також постає органом так званої «нейтральної» влади і, як правило, не бере постійну участь у здійсненні державної політики, віднесеної до сфери діяльності уряду. Особливістю правового статусу Президента Польщі можна вважати його сприйняття не лише як глави держави, але й представника усього польського народу. Правова доктрина доводить, що легітимність Президента Польщі є сильнішою, оскільки він, на відміну від депутатів та сенаторів, обирається на території всієї держави, а не в окремому окрузі, і саме тому він є об'єктивним представником усієї нації.

Аналіз наданих Президентові Польщі повноважень дозволяє констатувати наявність у нього двох системних блоків повноважень: 1) внутрішньополітичні повноваження; 2) зовнішньополітичні повноваження. До внутрішньополітичних

повноважень, зокрема, слід віднести внутрішньодержавні повноваження, які: а) пов'язані з відносинами Президента і парламенту; б) пов'язані з відносинами Президента й уряду; в) стосуються судової влади; г) інші повноваження. До зовнішньополітичних слід віднести повноваження Президента Польщі щодо: 1) ратифікації та денонсації міжнародних договорів; 2) призначення і відкликання повноважних представників Польської Республіки в інших державах і при міжнародних організаціях; 3) прийняття вірчих і відзивних грамот акредитованих при ньому дипломатичних представників інших держав і міжнародних організацій.

9. У межах дуалістичного функціонування виконавчої влади у Польщі головну роль відіграє саме Рада Міністрів. Вона існує поряд із Президентом як рівноцінний конституційний орган і не підпорядковується йому. Рада Міністрів є колегіальним органом, при цьому більшість її членів також є окремими, одноосібними конституційними органами, наділеними власними повноваженнями. Це дозволяє Раді Міністрів відігравати змішану роль у державному механізмі і подекуди вказує на наявність конкуренції повноважень між урядом та Прем'єр-міністром як його головою.

Рада Міністрів концентрує у своїй компетенції найважливіші повноваження щодо реалізації поточної державної політики не віднесені законодавством до компетенції інших державних органів та органів місцевого самоврядування. Рада Міністрів здійснює контроль за всією системою урядової адміністрації, а тому їй підпорядкована широка і складна організаційна структура, побудована значною мірою за принципом ієрархічної вертикалі. Через свого голову (Прем'єр-міністра) вона також здійснює нагляд за діяльністю місцевого самоврядування. Рада Міністрів та її окремі члени несуть за свої дії політичну відповідальність перед Сеймом, а також індивідуальну конституційну відповідальність перед Державним Трибуналом.

Характерною рисою змін у владній системі Республіки Польща з моменту її вступу до Європейського Союзу став факт зміцнення виконавчої влади, зокрема за рахунок представницьких повноважень законодавчого органу. Інтеграційні процеси в межах ЄС спричиняють подальше поглиблення цього процесу.

10. Вищими органами в системі судової влади є Верховний Суд, Конституційний Трибунал і Державний Трибунал.

Верховний Суд є, по суті, «судом права», а не «судом факту», а тому в його практиці переважають рішення, що стосуються тлумачення закону та уніфікації його положень. Специфіка функцій Верховного Суду зумовлюється тим, що від нього очікується вміння вийти за межі простого лінгвістичного тлумачення закону, ширше його осмислити, аж до можливості створення судового прецеденту. Те саме стосується судового нагляду, оскільки він здійснюється, в основному, в межах процедури розгляду касаційної скарги, а не через звичайний розгляд справи.

Конституційний Трибунал хоч і належить до судової гілки влади, але формує в ній окремий структурний елемент, не наділений правом здійснювати правосуддя в розумінні ст. 175 Конституції Польщі. Водночас, спираючись на предметне визначення «правосуддя», доходимо висновку щодо наявності у цього органу функції «конституційного правосуддя», реалізуючи яку, він з ініціативи уповноважених на це органів ухвалює рішення у спірних ситуаціях, таким чином охороняючи право і Конституцію.

Після вступу Польщі до ЄС Конституційний Трибунал починає виконувати подвійну роль, – з одного боку, залишаючись органом Польської держави, створеним для виконання завдань, визначених у Конституції, а з іншого – будучи органом ЄС, який у межах своєї компетенції має забезпечити дотримання законодавства ЄС. Усе вищесказане свідчить про особливу правову природу Конституційного Трибуналу, характеризує його як гібридну інституцію, що здійснює контроль, одночасно є організованою та функціонує як суд і виконує низку функцій, які входять у сферу відання парламентської влади.

11. Державний Трибунал у державному механізмі виконує дві функції. По-перше, він є органом судової влади, уповноваженим розглядати справи про конституційну відповідальність державних високопосадовців. По-друге, він наділяється компетенцією суду з розгляду кримінальних справ, оскільки Конституція Польщі визнає його органом, що уповноважений притягати до кримінальної відповідальності за злочини, вчинені Президентом і членами уряду, а також Голів Сейму та Сенату в разі тимчасового виконання ними обов'язків глави держави. Вирішуючи питання про кримінальну відповідальність, Державний Трибунал стає органом здійснення правосуддя. Положення ч. 1 ст. 145 та ч. 1 ст. 156 Конституції Республіки Польща щодо встановлення кримінальної відповідальності Президента і Ради Міністрів перед Державним Трибуналом розширюють перелік суб'єктів, що здійснюють судову владу, передбачений ч. 1 ст. 175, яка резервує такі функції виключно за судами.

12. Територіальна організація публічної влади в Польщі побудована з урахуванням як вертикального, так і горизонтального поділу владних функцій. Перший є більш характерним для органів урядової адміністрації, а другий – для органів місцевого (територіального) самоврядування. Набуває поширення практика модернізації муніципального дуалізму, яка дає змогу провести раціоналізацію взаємовідносин між державою та місцевим самоврядуванням, зберігаючи при цьому їх особливу правову природу (самостійність) і невід'ємні права з одночасною децентралізацією частини функцій виконавчої влади. Певним механізмом такої модернізації виступають допоміжний та спеціальний поділи, в основі яких лежить не стільки територіальний, скільки функціональний критерій, безпосередньо пов'язаний із виконанням завдань місцевим (територіальним) самоврядуванням і так званою. «приєднаною адміністрацією».

13. Роль, яку виконують центральні органи виконавчої влади у структурі державного управління Польщі, дозволяє визначити ці органи як організаційні підрозділи публічної адміністрації, нормативно відокремлені за предметною компетенцією та організаційно, персоніфіковані фізичними особами, котрі займають ці посади за призначенням і уповноважені в межах, передбачених законом, виражати волю Польської держави. Особливістю центральних органів виконавчої влади, що відрізняє цю групу органів від вищих органів, є те, що посадовці, які їх уособлюють, призначаються та звільняються з посади Прем'єр-міністром.

Сфера діяльності центральних органів не обмежується суто виконавчою роллю. Підтвердженням цього є перелік їх функцій, серед яких: 1) участь у формуванні урядової політики; 2) нормотворча діяльність у формі видання актів внутрішнього управління та участі в законодавчому процесі; 3) вирішення конкретних питань індивідуальними адміністративними актами; 4) здійснення

спеціального контролю та нагляду. Також центральні органи державної адміністрації беруть участь у виконанні зобов'язань, що випливають із членства Республіки Польща у структурах Європейського Союзу.

У період після ухвалення Конституції Польщі відбулися зміни, якісно орієнтовані на децентралізацію державницьких функцій, відповідальності та засобів публічного адміністрування відповідно до рівнів базового територіального поділу. З огляду на це завдання урядової адміністрації у воєводстві покладаються на воєводу, органи урядової адміністрації безпосереднього і подвійного підпорядкування, органи територіального самоврядування, старосту повіту, інших суб'єктів, якщо завдання урядової адміністрації, які виконуються через них, випливають з окремих законів або з досягнутої домовленості.

Має місце суттєва диспропорція між завданнями урядової адміністрації, що реалізуються повітом, і самоврядними завданнями повіту. З цього погляду урядовий аспект завдань зазначеного рівня явно переважає над завданнями місцевого самоврядування. Тому, з точки зору природи виконуваних завдань, повіт є, швидше, рівнем урядової адміністрації, ніж рівнем місцевого самоврядування. Більше того, в галузі завдань виконавчої влади рівень повіту часто є базовою ланкою їх здійснення. З огляду на це необхідно включити органи рівня повіту до структури урядової адміністрації, закріпивши за ними загальну юрисдикцію, наявність якої підтверджується практикою її реального існування на цьому рівні.

14. З точки зору визначення складових організаційної та інституціональної структури органів, задіяних у правоохоронній сфері, на особливу увагу заслуговує територіальна система судових органів, із якою тісно пов'язується діяльність прокуратури й адвокатури, а також, частково, поліції та, з огляду на децентралізацію правоохоронної функції, приватних суб'єктів її здійснення. Складовими цієї системи виступають суди загальної юрисдикції, що є найбільш доступними для громадян з огляду на їх територіальне розташування, а також воєводські адміністративні суди та військові суди. До судів загальної юрисдикції можна віднести районні, окружні та апеляційні суди, які здійснюють правосуддя у сферах, що не належать до юрисдикції адміністративних і військових судів, а також не властиві Верховному Суду.

Особливістю польської системи правосуддя є наявність військових судів, які здійснюють правосуддя у Збройних Силах Республіки Польща в кримінальних справах, а також виносять рішення в інших справах, переданих на їх розгляд окремими законами. До кола військових судів віднесено військові окружні та військові гарнізонні суди.

Територіальний вимір і організація поліцейської діяльності зумовлюються наявними рівнями основного територіального поділу Республіки Польща. При цьому воєвода і війт (бургомістр, президент міста) або староста, який здійснює повноваження загального управління, а також органи самоврядування гміни, повіту і воєводства виконують завдання у сфері захисту громадян або громадського порядку на засадах, передбачених окремими законами. За умов відсутності відповідного нормативного врегулювання право ухвалювати рішення щодо охорони життя чи здоров'я людей, а також з метою забезпечення «спокою та публічного порядку» належить гміні.

Одним із напрямів децентралізації функцій держави є їх роздержавлення і передача суб'єктам приватноправових відносин. Такий підхід є актуальним і для правоохоронної функції держави. Передусім у Польщі було проведено приватизацію завдань поліції в галузі охорони осіб і майна. До недержавних суб'єктів правоохоронної діяльності було віднесено, зокрема, гмінну (міську) стражу, охоронні фірми, детективні агентства тощо.

15. Конституція Польщі 1997 р. визнає територіальне самоврядування складовою частиною публічної влади, що виконує завдання, не віднесені до компетенції інших органів публічної влади. При цьому, з урахуванням принципу субсидіарності, органам самоврядування гміни належить більша частина повноважень у децентралізованій структурі самоврядування. Повноваження польської гміни поділяються на власні та делеговані. З метою виконання покладених на неї завдань гміна може створювати організаційні одиниці й укладати договори з іншими суб'єктами.

Повітове самоврядування виконує на своїй території адміністративні функції, які не передбачені для інших органів територіального самоврядування. Воно не є ані керівним, ані контролюючим органом для гмінного самоврядування. Власні завдання повіту – це понадгмінні публічні функції у сферах: освіти, охорони здоров'я, соціальної допомоги тощо. Норми щодо делегування завдань урядової адміністрації повіту є аналогічними гмінним.

Самоврядування воєводства являє собою союз територіальних громад, який функціонує в ранзі воєводства та наділений матеріальними засобами, що дозволяють виконати покладені на нього завдання. Завданням воєводського самоврядування є визначення стратегії розвитку воєводства, зокрема, забезпечення місцевої ідентичності, сприяння економічній активності тощо.

16. З урахуванням польського досвіду державотворення, пропонуємо внести наступні зміни до законодавства України:

а) *на рівні Конституції України:*

- закріпити принцип субсидіарності виконуваних органами місцевого самоврядування повноважень;

- доповнити засаду поділу влади принципом рівноважності (паритетності) всіх гілок влади та обов'язком їхньої співпраці;

- закріпити асиметричну двопалатну модель українського парламенту; при цьому верхня палата має стати органом регіонального представництва, а нижня – виразником загальної волі Українського народу;

- доктринально віднести Президента України до так званої «нейтральної» влади, конституційно закріпивши за ним роль «арбітра», який стабілізує політичну систему;

- передбачити наявність у державному механізмі України аналогу польського Державного Трибуналу, як одного з вищих органів судової влади, уповноваженого розглядати справи про конституційну та кримінальну відповідальність державних високопосадовців.

б) *на рівні поточного законодавства України:*

- закріпити передачу (делегування) окремих повноважень поліції в галузі охорони осіб і майна недержавним суб'єктам правоохоронної діяльності;

- у майбутньому законодавстві про територіальний устрій України

передбачити його поділ, за польським зразком, на основний і допоміжний, загальний і спеціальний;

- забезпечити, аби більшість повноважень у децентралізованій структурі публічного врядування була передана органам громад; у разі виникнення компетенційних спорів перевага має надаватись органам нижчого територіального рівня.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Монографія:

1. Марчук М. І. Державний лад Республіки Польща: конституційно-правова модель: монографія. Харків: «Стиль-Іздат», 2019. 527 с.

Статті у фахових вітчизняних та зарубіжних наукових виданнях:

1. Марчук М. І. Набуття майна одиницями територіального самоврядування Республіки Польща. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2006. № 34. С. 71–77.

2. Марчук М. І. Територіальне самоврядування Республіки Польща у контексті європейської інтеграції. *Форум права*. 2011. № 1. С. 624–628. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_1_101.

3. Марчук М. І. Територіальне самоврядування у Речі Посполитій. *Право і Безпека*. 2014. № 4 (55). С. 21–28. DOI: [https://doi.org/10.32837/ruuv.v1i3\(28\).318](https://doi.org/10.32837/ruuv.v1i3(28).318).

4. Марчук М. І. Принцип поділу влади у Конституції Республіки Польща. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. № 24. Т. 1. С. 148–153.

5. Марчук М. І. Особливості унормування (конституювання) принципів територіального устрою в Республіці Польща. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3 (70). С. 30–37.

6. Марчук М. І. Конституційно-правові засади діяльності Президента Республіки Польща у військовій сфері. *Jurnalul juridic national: teorie și practică = Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2015. Nr 6 (Decembrie). С. 66–70. (Республіка Молдова).

7. Марчук М. І. Механізм оптимізації співпраці між главою держави та урядом у конституційно-правовій доктрині Республіки Польщі. *Visegrad journal of human rights*. 2016. № 4/1. С. 140–145.

8. Марчук М. І. Засади державного ладу Республіки Польща та особливості їх систематизації. *Право і безпека*. 2017. № 4 (67). С. 35–41.

9. Марчук М. І. Правова природа Конституційного трибуналу Республіки Польща. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2017. № 24. С. 39–43.

10. Марчук М. І. Особливості еволюції правового статусу прокуратури в Республіці Польща. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету*

внутрішніх справ. 2018. № 1 (90). С. 54–60.

11. Марчук М. І. Державний трибунал Республіки Польща як квазісудова владна інституція. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2018. № 2 (30). С. 38–41.

12. Марчук М. І. Система органів судової влади Республіки Польща. *Право і суспільство*. 2018. № 3. С. 306–313.

13. Марчук М. І. Верховний суд Республіки Польща як правозахисна інституція. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Спец. випуск № 3 (94). С. 132–137.

14. Марчук М. І. Концепція соціальної держави у Польській правовій доктрині. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 4. С. 29–32.

15. Марчук М. І. Законодавча влада в Республіці Польща. *Право і безпека*. 2018. № 4 (71). С. 22–28.

16. Марчук Н. Особенности развития концепции правового государства в Республике Польша. *Legea și viața*. 2018. № 9/2 (321). С. 100–104.

17. Марчук Н. И. Республика Польша как светское государство. *Legea și viața*. 2018. № 12/2 (324). С. 90–94.

18. Марчук М. І. Республіка Польща як демократична держава. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2018. № 25. С. 58–62.

19. Марчук М. І. Реалізація правоохоронної функції як пріоритетний напрям діяльності органів публічної влади Республіки Польща. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2018. № 49, т. 1. С. 90–94.

20. Марчук М. І. Форма Польської держави за чинною Конституцією 1997 року. *Jurnalul juridic national: teorie și practică = Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2019. № 3 (37). С. 42–45. (Республіка Молдова).

21. Марчук М. І. Територіальне самоврядування Республіки Польща як складник європейської регіональної стратегії. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 3 (28). Т. 1. С. 50–54.

22. Марчук Н. И. Особенности осуществления местного (территориального) самоуправления в республике Польша на уровне гмины. *Legea și Viața*. 2019. № 6/2 (330). С. 61–64. (Республіка Молдова).

Праці апробаційного характеру:

1. Марчук М. І. Підстави адміністративно-територіального поділу Республіки Польща. *Правові засади місцевого самоврядування в Україні: проблеми теорії та практики* : матеріали наук.-практ. семінару (Харків, 20 листоп. 2012 р.). Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Рейтинг, 2012. С. 41–43.

2. Марчук М. І. Особливості реалізації правоохоронної функції органами територіального самоврядування Республіки Польща. *Права людини: теорія, реальність, перспективи* : матеріали наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 12 груд. 2013 р.). Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. С. 130–132.

3. Марчук М. І. Особливості реалізації правоохоронної функції органами публічної влади Республіки Польща. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25 квіт. 2014 р.). Харків : ХНУВС, 2014. С. 166–168.

4. Марчук М. І. Особливості реалізації самоврядної функції на рівні воєводства в Республіці Польща. *Держава і право: проблеми становлення і стратегії розвитку* : зб. матеріалів VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 17–18 трав. 2014 р.). Суми : Друкар. дім «Папірус», 2014. С. 88–90.

5. Марчук М. І. Еволюція Конституції: польсько-український вимір. *Суверенність, незалежність, конституційність: становлення та розвиток української держави* : зб. матеріалів II наук.-практ. конф. (Харків, 12 черв. 2015 р.). Харків : ХНУВС, 2015. С. 25–28.

6. Марчук М. І. Адміністративно-територіальна реформа в Республіці Польща: досвід для України. *Держава і право: проблеми становлення і стратегії розвитку* : зб. матеріалів VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 16–17 трав. 2015 р.). Суми : Ельдорадо, 2015. С. 21–24.

7. Марчук М. І. Проблеми реалізації принципу релігійної нейтральності органів державної влади Республіки Польща. *Національні та міжнародні механізми захисту прав людини* : тези доп. Всеукр. круг. столу (Харків, 20 квіт. 2016 р.). Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2016. С. 116–119.

8. Марчук М. І. Стратегії розвитку територій у Республіці Польща: види та форми реалізації. *Публічне управління у забезпеченні сталого розвитку країни* : зб. тез наук.-практ. конф. за міжнар. участю (в межах Третьої щорічної наук.-освіт. вист. «Публічне управління XXI», приуроченої до Всесвітнього дня науки), 24 листоп. 2016 р.). Харків : Вид-во ХарРІДУ НАДУ при Президентові України «Магістр», 2016. 5 с. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2016-5/doc/2/08.pdf>.

9. Марчук М. І. Польська модель територіальної організації влади: досвід для України. *Від громадянського суспільства – до правової держави* : тези доп. XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 21 квіт. 2017 р.). Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2017. С. 259–262.

10. Марчук М. І. До проблеми «роздержавлення» правоохоронної функції: досвід Республіки Польща. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми* : тези доп. круглого столу (Харків, 27 жовт. 2017 р.). Харків : ХНУВС, 2017. С. 126–129.

11. Марчук М. І. Окремі аспекти сучасної соціальної політики Республіки Польща. *Актуальні проблеми трудового законодавства, законодавства про державну службу та службу в правоохоронних органах* : матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 16 листоп. 2018 р.) / за заг. ред. К. Ю. Мельника. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2018. С. 177–180.

12. Марчук Н. И. Особенности влияния евроинтеграционных процессов на концепцию правового государства в Республике Польша. *Євроінтеграція: польський досвід і українські перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 12 квіт. 2019 р.) Одеса : Міжнар. гуманітар. ун-т, 2019. С. 5–11.

13. Марчук М. І. Прокуратура в Республіці Польща: аналіз правових змін. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми* : тези доп. учасн. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 17 трав. 2019 р.). Харків : ХНУВС, 2019. С. 134–135.

14. Марчук М. І. Масмедійна складова польської демократії: до проблеми залежності суспільного мовлення від політики. *Правові засади взаємодії органів публічної влади з інституціями громадянського суспільства в Україні та зарубіжних державах* : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 29 листоп. 2019 р.). Київ : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2019. С. 178–182.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Конституції зарубіжних країн : навч. посіб. / авт.-упоряд. : В. О. Серьогін, Ю. М. Коломієць, М. І. Марчук та ін.; за заг. ред. В. О. Серьогіна. Харків : ФІНН, 2009. 664 с. (обсяг 1,2 д.а.).

2. Марчук М. І. Право Європейського Союзу : навч. посіб. Харків : ХНУВС, 2012. 236 с. (обсяг 13,77 д.а.).

3. Марчук М. І. Конституційне право : навчальний посібник / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. М. І. Марчука; О. С. Бакумов, Л. Д. Варунц, Т. І. Гудзь та ін.; передм. М. І. Марчука. Харків : ХНУВС, 2017. 358 с. (обсяг 2,1 д.а.).

4. Конституційне право : підручник / за заг. ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука. Харків : ХНУВС, 2019. 483 с. (обсяг 2,8 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Марчук М. І. Державний лад Республіки Польща. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. – Національна академія внутрішніх справ. – Київ, 2020.

Дисертацію присвячено визначенню сутності й особливостей організації державного ладу Республіки Польща, з'ясуванню шляхів його вдосконалення та можливостей використання в Україні польського досвіду конституційного моделювання державного ладу.

У роботі досліджено основні підходи до змістовного наповнення поняття «державний лад» у польській правовій доктрині. Визначено загальну систему засад державного ладу Республіки Польща. Здійснено їх класифікацію. Обґрунтовано основні системні риси, що дозволяють класифікувати Республіку Польща як демократичну, правову, соціальну державу. З'ясовано форму Польської держави за чинною Конституцією 1997 року. Надано розгорнуту інституціональну та функціональну характеристики практики реалізації конституційного принципу поділу влади в Республіці Польща.

Визначено конституційно-правовий статус вищих органів державної влади Республіки Польща. Зокрема, встановлено особливості конституційно-правового статусу Сейму та Сенату як палат парламенту Республіки Польща.

Здійснено системний аналіз конституційно-правового статусу глави держави в Республіці Польща. З'ясовано роль і місце уряду Республіки Польща в системі органів виконавчої влади. Визначено конституційно-правовий статус Верховного Суду, Конституційного Трибуналу і Державного Трибуналу в системі вищих органів судової влади Республіки Польща.

Досліджено територіальну організацію влади в Республіці Польща за підсумками реформи 1997 року. Визначено конституційно-правовий статус центральних та місцевих органів виконавчої влади Республіки Польща. Вказано на особливості територіальної організації судових та правоохоронних органів Республіки Польща. З'ясовано місце й роль органів територіального самоврядування в системі публічної влади Республіки Польща.

Ключові слова: державний лад, форма Польської держави, система органів публічної влади, владний дуалізм, поділ влади, територіальне самоврядування, державний устрій, політичний режим, євроінтеграція, конституціоналізм, громадянське суспільство.

АННОТАЦИЯ

Марчук Н. И. Государственный строй Республики Польша. – *Квалификационный научный труд на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право. – Национальная академия внутренних дел. – Киев, 2020.

Диссертация посвящена определению сущности и особенностей организации государственного строя Республики Польша, выяснению путей его совершенствования и возможностей использования в Украине польского опыта конституционного моделирования государственного строя.

В работе исследованы основные подходы к содержательному наполнению понятия «государственный строй» в польской правовой доктрине. Определена общая система принципов государственного строя Республики Польша. Проведена их классификация на общие и специальные принципы организации и реализации власти в государстве.

Установлены основные системные черты, позволяющие классифицировать Республику Польша как демократическое, правовое, социальное государство. Выявлены основополагающие проблемные аспекты внутренней и внешней политики, предопределяющие уровень демократии в Республике Польша на современном этапе ее государственного строительства.

С позиций отечественного конституционализма определена форма Польского государства согласно действующей Конституции 1997 года. Сделан общий вывод о смешанном, парламентско-президентском характере Польской республики и унитарном, симметричном, относительно децентрализованном характере ее государственного устройства. Постулировано определение сущности

демократического режима в Республике Польша через конституционное закрепление власти польского народа как суверена, что на практике находит свое воплощение через модельное соотношение прямой и представительской демократии. Представлены развернутые институциональная и функциональная характеристики результатов практики реализации конституционного принципа разделения властей в Республике Польша. Определено, что воплощение в Конституции Польши принципа разделения властей предполагает его дополнение принципом равновесности властей и обязанностью их сотрудничества. При этом требование относительно сотрудничества, учитывая дуализм органов трех ветвей польской власти, по сути, представляется не только воплощением механизма сдержек и противовесов внутри самих ветвей государственной власти, но и одним из базовых критериев для достижения эффективности реализации функций государства.

Определен конституционно-правовой статус высших органов государственной власти Республики Польша. В частности резюмировано, что Конституция 1997 г. предусматривает асимметричную двухпалатную модель польского парламента. Установлены особенности конституционно-правового статуса Сейма и Сената как высших государственных органов – палат политического представительства суверенной польской нации.

Осуществлен системный анализ конституционно-правового статуса главы государства в Республике Польша. Констатируется, что в реалиях парламентско-президентской формы правления он преимущественно играет роль арбитра, который стабилизирует политическую систему, фактически относится к так называемой «нейтральной» власти и, как правило, не принимает постоянного участия в осуществлении государственной политики, отнесенной к сфере деятельности правительства.

Установлено, что в рамках дуалистического функционирования исполнительной власти в Польше главенствующую роль играет именно Совет Министров, который существует наряду с Президентом как равноценный конституционный орган и ему не подчиняется.

Определен конституционно-правовой статус Верховного Суда, Конституционного Трибунала и Государственного Трибунала в системе высших органов судебной власти Республики Польша. Указаны тенденции трансформации их статуса с учетом интеграционного фактора.

Исследована территориальная организация власти в Республике Польша по итогам реформы 1997 года. Определен конституционно-правовой статус центральных и местных органов исполнительной власти Республики Польша. Установлены особенности территориальной организации судебных и правоохранительных органов Республики Польша. Выяснены место и роль органов территориального самоуправления в системе публичной власти Республики Польша.

Ключевые слова: государственный строй, форма Польского государства, система органов публичной власти, властный дуализм, разделение власти, территориальное самоуправление, государственное устройство, политический режим, евроинтеграция, конституционализм, гражданское общество.

SUMMARY

Marchuk M. I. State System of the Republic of Poland. – *Qualifying scientific work as the manuscript.*

The thesis for a doctoral degree by the specialty 12.00.02 – constitutional law; municipal law. – National Academy of Internal Affairs. – Kyiv, 2020.

The dissertation is focused on determining the essence and specific features of the organization of the state system of the Republic of Poland, on clarifying the ways of its improvement and the possibilities of using the Polish experience of constitutional modeling of the state system in Ukraine.

The author of the dissertation has studied the main approaches to the content of the concept of «state system» in the Polish legal doctrine. The general system of principles of the state system of the Republic of Poland has been determined. Their classification has been carried out. The author has established the main system features that allow to classify the Republic of Poland as a democratic, legal, social state. The form of the Polish state under the current Constitution of 1997 has been clarified. The author has provided the detailed institutional and functional characteristics of the practice of realization of the constitutional principle of separation of powers in the Republic of Poland.

The constitutional and legal status of the highest state authorities of the Republic of Poland has been determined. In particular, the author has established peculiarities of the constitutional and legal status of the Sejm and the Senate as Chambers of the Parliament of the Republic of Poland. The systematic analysis of the constitutional and legal status of the head of state in the Republic of Poland has been carried out. The role and place of the Government of the Republic of Poland in the system of executive agencies have been clarified. The constitutional and legal status of the Supreme Court, the Constitutional Tribunal and the State Tribunal in the system of the highest judicial agencies of the Republic of Poland has been determined.

The author has studied the territorial organization of power in the Republic of Poland as the results of the reform of 1997. The constitutional and legal status of central and local executive agencies of the Republic of Poland has been determined. The peculiarities of the territorial organization of judicial and law enforcement agencies of the Republic of Poland have been established. The place and role of territorial self-government agencies within the system of public power of the Republic of Poland have been clarified.

Key words: state system, form of the Polish state, system of public authorities, authoritative dualism, separation of powers, territorial self-government, state form of government, political regime, European integration, constitutionalism, civil society.